

E-KÖNYVEK KONZORCIÁLIS BESZERZÉSE – E-KÖNYVEK MEGJELENÉSE AZ EISZ NEMZETI PROGRAMBAN

Lencsés Ákos

MTA Könyvtár és Információs Központ EISZ Titkárság (grid.496758.1)

ORCID: 0000-0003-4461-1105

DOI: 10.31915/NWS.2018.10

E-book acquisition in the Electronic Information Service National Programme (EIS) The Electronic Information Service National Programme (EIS) is the national consortium of Hungary. The consortium subscribes more than 50 databases each year, however e-book acquisition is a rather new phenomenon in the programme.

The paper focuses on how to introduce e-book acquisition models in consortium level, what workflow is necessary for the e-book acquisition and what new services can EIS implement to help the consortium members regarding e-book collections.

Keywords: library consortium, e-book acquisition, patron-driven acquisition (PDA), evidence-based acquisition (EBA), e-book purchase

Bevezetés

A könyvtárak állománygyarapítási tevékenységében napjainkban elengedhetetlenek az online források. Az elmúlt évtizedekben az adatbázisok előfizetését az intézmények az esetek nagy részében konzorciumi keretek között végezték. Ennek speciális formája a nemzeti konzorcium, amelynek során az adott ország valamennyi könyvtára egy konzorciumi vezetőn keresztül tárgyal a szolgáltatókkal, és végzi az előfizetést. Az online világban elsődlegesen a folyóirat-adatbázisok jelentek meg, kialakult a Big Deal, amelynek keretében egy kiadó összes vagy jelentős számú folyóiratára kedvezményesen fizethetnek elő a konzorciumok. A folyóirat-adatbázisokat követve kezdtek elterjedni az e-könyvek és az e-könyveket kínáló adatbázisok. A folyóiratok és a könyvek kezelése nemcsak a nyomtatott világban tér el egymástól, de az online világban is számtalan különbség figyelhető meg a két dokumentumtípus beszerzése, használata és kezelése között. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül összefoglaljuk a legfontosabb jellemzőket, amelyekre az e-könyv-beszerzés során figyelemmel kell lenni.

E-könyv-használati feltételek

A folyóirat-adatbázisoknál általában előfizetésről beszélünk, tehát az előfizetés évében férnek hozzá a felhasználók az abban és a korábbi években megjelent folyóiratszámokhoz. Az e-könyvek esetén is található előfizetési konstrukció, de ennél jóval gyakoribb az „örökáras” vásárlás, amelynek során a kiadványok örök használatra a könyvtár állományába kerülnek. Így ezekben az esetekben „árubeszerzésről” van szó, nem szükséges az előfizetést minden évben meghosszabbítani.

A folyóirat-adatbázisoknál általában egyszerre korlátlan felhasználó férhet hozzá az előfizetett tartalmakhoz. Az e-könyveknél sok esetben fontos árbefolyásoló tényező az, hogy egyszerre 1, 3, 5 vagy korlátlan számú felhasználó tudja megnyitni a kiadványokat. Előfordulhat kreditalapú megoldás is.

Kreditalapú rendszerrel az előfizető intézmény az adott évben 300 (vagy tetszőleges számú) kreditet vásárol, és így a felhasználók az év során 300 alkalommal tudják megnyitni a kiadványt. Ez a konstrukció kedvező lehet olyan kötetek esetén, amelyeket a vizsgaidőszakban egyszerre egész évfolyamnyi diák szeretne online megnyitni, de az év más időszakaiban nem jelentkezik rájuk intenzív felhasználói igény.

A folyóirat-adatbázisoknál az egyes cikkek kinyomtatása, lementése az esetek túlnyomó részében biztosított. Az e-könyv-beszerzéseknél fontos szempont ezeknek a kérdéseknek a tisztázása: az e-könyvek DRM-mentesek vagy sem. Kiadónként, csomagokként vagy akár kiadványonként is eltérő lehet az, hogy egyes e-könyvek mekkora része nyomtatható. A skála széles a teljes dokumentum nyomtathatóságától a százalékosan vagy szám szerint meghatározott nyomtatható oldalszámon át a nyomtatás teljes szoftveres tiltásáig. Hasonlóan széles skála figyelhető meg a dokumentum elmenthetőségére vonatkozóan. Különösen szépirodalmi e-könyv-csomagok esetén fontos kérdés lehet az e-könyvek kölcsönözhetőségére vonatkozó feltétel is.

A folyóirat-adatbázisok esetén szinte kizárólag PDF – és ritkábban HTML – formátumú dokumentumok fordulnak elő. Az e-könyveknél is a PDF a leggyakoribb, azonban előfordulhatnak ePUB, MOBI vagy más e-könyves formátumok is. Ez utóbbi formátumok különösen a szépirodalmi és más közkönyvtári e-könyv-csomagoknál szerepelhetnek.

Az e-könyv-használat további sajátosságait – elsősorban a közkönyvtári vonatkozással – korábban Muzs Krisztina foglalta össze.¹

E-könyv-beszerzési eljárások

Az e-könyvek esetén gyakoriak az egyszeri beszerzéssel járó, egy-egy címre vagy e-könyv-csomagokra vonatkozó vásárlások, és jóval ritkábbak az előfizetési konstrukciók. Az online világban ezek mellett olyan beszerzési lehetőségek is kialakultak, amelyek gyökeresen eltérnek a folyóirat-adatbázisoknál megszokott eljárásoktól.

A *felhasználói igény alapján irányított beszerzés* (patron-driven acquisition, PDA) során az intézmény a megállapodott összeg fejében a meghatározott időszakra hozzáfér a kiadó teljes vagy az intézmény szempontjából releváns e-könyv-állományához. Az adatbázis használata során a gyakran igénybe vett dokumentumok az előre befizetett összeg erejéig megvásárlásra kerülnek. Ezeket a későbbiekben már nem előfizetési konstrukció keretében lehet használni, hanem örökre az intézmény állományába kerülnek. A felhasználók így tudtukon kívül a dokumentumok használata során elvégzik az állománygyarapítási munkafolyamatok egy részét. Ez az eljárás biztosítja azt az intézmények számára, hogy a kiadó kínálatából kizárólag a felhasználók által ténylegesen igénybe vett dokumentumokat vásárolják meg. A folyamatban

---

1 Muzs Krisztina, „E-könyvek a könyvtárakban. 1. rész,” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 62, 1. sz. (2016): 3–26.

az intézmény munkatársai a szolgáltatóval egyeztetve előre meghatározzák, hogy egy adott könyv milyen feltételek mellett kerül megvásárlásra. Több más szempont mellett ilyen tényező lehet a megnyitások száma (pl. három megnyitás után a könyvtár automatikusan megvásárolja a kiadványt) vagy a megnyitás időtartama (pl. a könyv automatikusan megvásárlásra kerül, ha már fél órát olvasták). A felhasználói igény alapján irányított beszerzés során kiemelten fontos, hogy a felhasználók ne tudjanak az eljárásról; ez biztosítja, hogy a tényleges felhasználói szokások torzítás nélkül irányítsák a beszerzéseket. A beszerzés során előfordulhat egy-egy kiadó teljes e-könyv-portfóliójának a megnyitása, de az intézménnyel egyeztetve gyakori az is, hogy az előfizetői profilba vágó kiadványokat teszük hozzáférhetővé. Ezzel elkerülhető, hogy egy orvosi egyetemen az automatikus vásárlás miatt más tudományterület kiadványait vásárolják meg nagy számban. Az előzetes beállítások során rögzíthető az egy e-könyvre jutó összeg felső határa is, pl. beállítható, hogy 200 eurónál drágább könyvet nem vásárol meg automatikusan az intézmény, csak a könyvtáros jóváhagyása után.

A *használati adatok alapján történő beszerzés* (evidence-based acquisition, EBA) esetén az intézmény meghatározott időre előfizet a szolgáltató e-könyv-csomagjára. Az előfizetési idő végén az intézmény a használati adatok alapján kiválaszthatja azokat az e-könyveket, amelyeket a korábban előfizetési díjként befizetett összeg értékében szeretne megvásárolni és állományába olvasztani. A felhasználói igény alapján irányított beszerzéssel ellentétben ez az eljárás lehetőséget biztosít az intézmény munkatársainak arra, hogy finomhangolást hajtsanak végre a vásárlás előtt.² Így elkerülhető olyan könyvek beszerzése, amelyekre a következő években nem lesz szükség (pl. az adott kurzus megszűnése miatt), illetve beemelhetők olyan tételek, amelyek használata nem volt jelentős, de kutatói, oktatói igény alapján indokolt a beszerzésük (pl. a következő tanévben induló új kurzus hallgatói számára). A szolgáltatóval történő előzetes egyeztetés során meghatározható az előfizetési idő (általában egy év, ritkább esetben fél év vagy más időtartam) és az előfizetett e-könyv-csomagok köre az intézményi profil alapján. Az előfizetési idő lejártá után az intézménynek természetesen lehetősége nyílik újabb összeg befizetésével az előfizetési díjon felül további kiadványok megvásárlására is, amennyiben a beszerzési szempontok indokolják nagyobb számú e-könyvek megvásárlását.

A két bemutatott beszerzési eljárás az előfizetés és a vásárlás ötvözéseként született meg. Mindkét módszer esetén a legfőbb cél az volt, hogy az állománygyarapítási döntéseket segítse, és elkerülhetővé tegye az intézmények számára a „fölösleges” címek beszerzését. Rebecca Schroeder és Rebecca Boughan kiemelik a több e-könyv-beszerzési modell párhuzamos alkalmazásának hatékonyságát is.³ Melissa De Fino és Mei Ling Lo hangsúlyozzák a beszerzési mód könyvtári rendszerbe történő integrálását – beleértve a kiadványok katalógusban történő szerepeltetését, a megfelelő MARC-mezők kiválasztását, a használat növekedését elősegítő kommunikációs stratégia kialakítását.⁴ A bemutatott két módszer

2 Hilary Robbelloth, Matthew Ragucci és Kristina M. Deshazo, „Evidence-Based Acquisition: A Real Life Account of Managing the Program Within The Orbis Cascade Alliance,” *Serials Librarian* 73, 3–4. sz. (2017): 240–247.

3 Rebecca Schroeder, Rebecca Boughan. „Adoption of a Comprehensive E-book Acquisition Strategy to Increase Return on Investment While Containing Costs,” *Library Resources and Technical Services* 62, 1. sz. (2018): 28–36.

4 Melissa De Fino, Mei Ling Lo. „New Roads for Patron-Driven E-Books: Collection Development and Technical Services Implications of Patron-Driven Acquisitions Pilot at Rutgers,” *Journal of Electronic Resources Librarianship* 23, 4. sz. (2011): 327–338.

NETWORKSHOP 2018

fontos szempontja a használati adatok értékelése a beszerzés során. Ehhez kellő mértékű használatra van szükség, így a könyvtárosoknak mindenképpen szerepet kell vállalniuk az elérhető kiadványok népszerűsítésében a meghatározott időszakban.

E-könyvek az EISZ Nemzeti Programban

Az Elektronikus Információszolgáltatás (EISZ) Nemzeti Program keretében 2018-ban kétszáz intézmény férhet hozzá több mint 50 adatbázishoz. A program az elmúlt tizenöt évben elsősorban folyóirat-adatbázisok konzorciumi előfizetésével segítette a hazai kutatói közösséget és a könyvtárakat. Az intézmények részéről azonban egyre nagyobb igény jelentkezett e-könyvek beszerzésére is. Egyes adatbázisok esetén a folyóiratok mellett e-könyvek is szerepeltek, azonban önálló e-könyv-csomag beszerzése konzorciumi keretek között nem zajlott eddig az EISZ segítségével. Az EISZ szerepét az állománygyarapításban Dér Ádám és Lencsés Ákos mutatta be.⁵ Az egyéni e-könyv-beszerzés intézményi tapasztalatairól Ruttkay Szilvia tartott előadást a 3. Szakkönyvtári Seregszemle konferencián.⁶

2017 végén a nemzeti programban részt vevő intézmények számára próbajelleggel lehetőség nyílt a Springer Nature, az Institute of Physics (IOP) és a Royal Society of Chemistry (RSC) e-könyv-csomagjainak megrendelésére. A csomagok iránt a vártnál is nagyobb volt az érdeklődés: 17 intézmény vásárolt Springer e-könyveket, összesen 234 976 € értékben. Ennek az összegnek a felét fizették az intézmények, a másik felét az EISZ Nemzeti Program vállalta magára. Valamennyi Springer e-könyv-csomag a 2017-ben megjelent (CY2017) kiadványokat foglalja magában. A vásárlást követően a könyvcsomagok címlistája hozzáférhető a COMPASS adatbázisban is (<http://compass.mtak.hu>), így a COMPASS folyóiratcímek mellett korlátozott mértékben már e-könyvek országos lelőhely-meghatározásához is használható.

A megvásárolt Springer e-könyv-csomagok listája

Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem	
Business and Management	Political Science and International Studies
Economics and Finance	Religion and Philosophy
Education	Social Sciences
History	Wirtschaftswissenschaften
Law and Criminology	Sozialwissenschaften und Recht
Literature, Cultural and Media Studies	J.B. Metzler Geisteswissenschaften

Budapesti Corvinus Egyetem	
Behavioral Science and Psychology	Political Science and International Studies
Economics and Finance	

5 Dér Ádám, Lencsés Ákos, „Az EISZ Nemzeti Program szerepe a könyvtárak külföldi szakirodalommal való ellátásában,” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 64, 5. sz. (2017): 241–246.

6 Ruttkay Szilvia, „E-könyvek, online könyvek... Mit tud(hat)unk róluk? Intézményi beszerzések tapasztalatairól röviden,” közzétéve 2018. március 15-én, videó, 21:02, <http://kshkonyvtar.videotorium.hu/hu/recordings/19302/e-konyvek-online-konyvek>

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	
Business and Management	Energy
Chemistry and Materials Science	Engineering
Computer Science	Mathematics and Statistics
Economics and Finance	

Debreceni Egyetem	
Business and Management	Economics and Finance
Earth and Environmental Science	Medicine

Eötvös Loránd Tudományegyetem	
Behavioral Science and Psychology	Law and Criminology
Computer Science	Mathematics and Statistics
Earth and Environmental Science	Political Science and International Studies
Education	Religion and Philosophy
History	Social Sciences

Eszterházy Károly Egyetem	
Computer Science	Education

Közép-európai Egyetem	
Political Science and International Studies	Social Sciences
Religion and Philosophy	

Magyar Honvédség Egészségügyi Központ	
Medicine	

Magyar Művészeti Akadémia	
History	Religion and Philosophy
Literature, Cultural and Media Studies	Social Sciences

MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont	
Earth and Environmental Science	

MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont	
Biomedical and Life Sciences	Mathematics and Statistics
Chemistry and Materials Science	

MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont	
Chemistry and Materials Science	Physics and Astronomy

NETWORKSHOP 2018

Nemzeti Közzolgálati Egyetem	
Law and Criminology	Sozialwissenschaften und Recht
Political Science and International Studies	

Pécsi Tudományegyetem	
Behavioral Science and Psychology	Literature, Cultural and Media Studies
Business and Management	Political Science and International Studies
Economics and Finance	Social Sciences
Law and Criminology	

Semmelweis Egyetem	
Behavioral Science and Psychology	Social Sciences

Szegedi Tudományegyetem	
Biomedical and Life Sciences	Medicine
Engineering	J.B. Metzler Geisteswissenschaften
Law and Criminology	

Szent István Egyetem	
Biomedical and Life Sciences	Earth and Environmental Science
Business and Management	Economics and Finance
Chemistry and Materials Science	

A próbajellegű beszerzés ismét rámutatott az e-könyvek iránti fokozódó érdeklődésre. Az eredmények után az EISZ Titkárság munkatársai 2018. január 25–26-án szakmai napot szerveztek, hogy tájékozódjanak az intézmények tapasztalatairól és igényeiről. A találkozón részt vettek a Budapesti Corvinus Egyetem, a Debreceni Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Közép-európai Egyetem, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, az MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont, a Pécsi Tudományegyetem, a Semmelweis Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem munkatársai.

A szakmai napon többek között megfogalmazódott, hogy az intézmények igénylik az e-könyv-kínálat bővülését. Az is kiderült, hogy a konzorciumi beszerzés a tárgyalási pozíciót is jelentősen javítja: a Springer Nature képviselői korábban az igények ellenére sem biztosítottak az intézmények számára olyan kisebb, szakterületi csomagokat tartalmazó e-könyves ajánlatot, mint az EISZ-en keresztül.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy a címenként történő vásárlás nem alkalmas konzorciumi beszerzésre, ugyanakkor nyitottak a felhasználói igény alapján irányított beszerzési mód és a használati adatok alapján történő beszerzési mód kipróbálására. Ezek az eljárások azonban több jogi kérdést is felvetnek, hiszen a folyamat elején még nem lehet meghatározni azt, hogy milyen e-könyvek kerülnek a végén az intézmények tulajdonába. A jogi keretek adta mozgástér tisztázásáig a nemzeti programon keresztül e-könyv-csomagok örökáras vásárlására nyílik lehetőség. A kezdeti időszakban kizárólag kiadói e-könyv-csomagok szerepelnek a nemzeti programban, tehát aggregátor cégek (EBSCO, ProQuest stb.) e-könyves ajánlatainak befogadására nincs lehetőség.

A szakmai napon egyeztetett álláspont szerint az e-könyves portfólió bővülésére a Cambridge University Press (CUP), a De Gruyter, az IOP, az Oxford University Press (OUP), az RSC, a Springer Nature, a Taylor & Francis és a Wiley kiadványai lennének a legalkalmasabbak. Az EISZ Titkárság munkatársai a kiadókkal történő egyeztetés után a 2019-re vonatkozó igényfelmérésben a De Gruyter, az IOP, az RSC, a Springer Nature és a Wiley e-könyv-csomagjait szerepeltették. Az e-könyves igényfelmérés az éves, adatbázisokra vonatkozó igényfelméréssel párhuzamosan zajlott – nem keverve az előfizetésre és a vásárlásra kínált tartalmakat.

Összegzés

Az e-könyvekre vonatkozó munkafolyamatok több helyen eltérhetnek a folyóirat-adatbázisoknál megszokott eljárásoktól. Az intézményi visszajelzések alapján egyértelmű az e-könyvekre vonatkozó igények növekedése a kutatói közösség részéről. Az EISZ Nemzeti Programban lépésről lépésre haladva, az intézményekkel történő folyamatos egyeztetés mellett jelennek meg az e-könyvek – abban bízva, hogy minden érintett intézmény számára segítséget jelent ez a lehetőség.

Bibliográfia

De Fino, Melissa, Mei Ling Lo. „New Roads for Patron-Driven E-Books: Collection Development and Technical Services Implications of a Patron-Driven Acquisitions Pilot at Rutgers.” *Journal of Electronic Resources Librarianship* 23, 4. sz. (2011): 327–338. <https://doi.org/10.1080/1941126X.2011.627043>

Dér Ádám, Lencsés Ákos. „Az EISZ Nemzeti Program szerepe a könyvtárak külföldi szakirodalommal való ellátásában.” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 64, 5. sz. (2017): 241–246.

Muzs Krisztina. „E-könyvek a könyvtárakban. 1. rész.” *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 62, 1. sz. (2016): 3–26.

NETWORKSHOP 2018

Robbeloth, Hilary, Matthew Ragucci és Kristina M. Deshazo. „Evidence-Based Acquisition: A Real Life Account of Managing the Program Within The Orbis Cascade Alliance.” *Serials Librarian* 73, 3–4. sz. (2017): 240–247. <https://doi.org/10.1080/0361526X.2017.1388331>

Ruttkay Szilvia. „E-könyvek, online könyvek... Mit tud(hat)unk róluk? Intézményi beszerzések tapasztalatairól röviden.” Közzétéve 2018. március 15-én. Videó, 21:02. <http://kshkonyvtar.videotorium.hu/hu/recordings/19302/e-konyvek-online-konyvek>.

Schroeder, Rebecca, Rebecca Boughan. „Adoption of a Comprehensive E-book Acquisition Strategy to Increase Return on Investment While Containing Costs.” *Library Resources and Technical Services* 62, 1. sz. (2018): 28–36. <https://doi.org/10.5860/lrts.62n1.28>